

Ключевые слова: права человека, медицинские эксперименты с участием человека, биоэтические принципы, информированное согласие на медицинское вмешательство, биоэтическая экспертиза.

Abstract. Ensuring compliance with internationally enshrined bioethical principles of medical experiments with human participation is mandatory on the way of Ukraine's integration into the EU. In addition to reforming and supplementing national legislation in this area to bring it into line with EU law, it is necessary to monitor the implementation of the main regulatory mechanisms for medical experiments.

Key words: human rights, medical experiments with human participation, bioethical principles, informed consent to medical intervention, bioethical expertise.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пустовіт С. В. Біоетичні принципи та механізми регулювання медико-біологічних досліджень. *Современные проблемы токсикологии*. 2010. № 4. С. 5–9.
2. Про затвердження Порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і Типового положення про комісії з питань етики: Наказ МОЗ України від 23.09.2009 р., № 690. *Відомості Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-09> (дата звернення 27.09.2019).
3. Про затвердження форм первинної облікової документації та Інструкцій щодо їх заповнення, що використовуються у закладах охорони здоров'я незалежно від форми власності та підпорядкування: Наказ МОЗ України від 14.02.2012 р., № 110. *Відомості Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0661-12> (дата звернення 27.09.2019).
4. Медична психологія: підручник. І. Д. Спіріна, С. Ф. Леонов, А. Є. Ніколенко, А. М. Дячук та ін.; за ред. І. Д. Спіріна, І. С. Вітенко. Дніпропетровськ, 2008. 219 с.
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р., № 2801-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення 20.09.2019).
6. Дантас Е. Коли згоди недостатньо: конструювання та розвиток модерного концепту автономії. *The International Journal «Medicine and Law»*. 2011. № 30 (4). С. 461–476.
7. Кашканова Н. Г. Цивільно-правове регулювання застосування медико-біологічних експериментів на людях: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2018. 240 с.
8. Сізінцева Ю. Ю. Інформована згода на медичне втручання: юридичний захист пацієнтів та медичних працівників. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Сер. Право*. 2013. № 23 (1). С. 266–269.
9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ксома проти Румунії» від 15 квітня 2013 р. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22documentcollectionid%22%3A%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%7D> (дата звернення 21.09.2019).
10. Кашканова Н. Г. Діяльність біоетичних комітетів: аспекти інтеграції України в європейський науковий простір. *Часопис Київського ун-ту права*. 2014. № 4. С. 146-151.

УДК 34

СПІВВІДНОШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ І ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Д. Л. Драч, І. В. Стаднік

Анотація. Статтю присвячено дослідженню теоретико-правового аспекту співвідношення національної та державної безпеки. Проаналізовано основні найважливіші сутнісні характеристики національної та державної безпеки, визначено основні підходи до їх співвідношення. Обґрунтовано неспівпадіння цих понять за обсягом, внаслідок чого запропоновано визнання національної безпеки як родової категорії. Одночасно з цим пропонується характеристика державної безпеки як видової категорії, що є вузкою за змістом стосовно національної безпеки.

Ключові слова: національна безпека, державна безпека, система забезпечення національної безпеки, безпека держави.

Вступ. Безпека як стан країни, спрямований на забезпечення ефективного функціонування державних та суспільних інститутів, розмежовується на національну, державну, громадську, інформаційну, екологічну тощо. В контексті державотворення та

забезпечення суверенітету особливої актуальності набувають дослідження саме національної і державної безпеки, неоднозначність визначення яких ускладнює встановлення і аналіз їх сутнісних характеристик.

Дослідженню та порівнянню цих юридичних категорій свої роботи присвятили, зокрема, І. А. Юрій, О. А. Чуваков, І. Ф. Корж, Г. П. Ситник, С. Г. Гордієнко, А. В. Опальов, О. С. Власюк, І. І. Завидняк та інші. Однак проведені дослідження не вичерпують всієї проблематики національної безпеки, оскільки залишається низка дискусійних питань щодо визначення її сутності, а також взаємозв'язку та співвідношення з державною безпекою.

Метою статті є визначення змісту та сутнісних характеристик національної та державної безпеки і обґрунтування на цій основі їх співвідношення.

Основна частина. Аналіз багатьох досліджень національної та державної безпеки зумовлює можливість виділення певних підходів щодо співвідношення цих юридичних станів, основними серед яких є: 1) визнання їх в якості рівнозначних категорій; 2) співвідношення їх на рівні «елемент – система»; 3) співвідношення їх як родового та видового понять.

Сприйняття національної і державної безпеки як рівнозначних понять спостерігається, зокрема, у поглядах Г. Брауна, який вбачав у національній безпеці здатність зберігати фізичну цілісність і територію, підтримувати економічні відносини з іншими країнами світу, на різних рівнях захищати від зовнішнього негативного впливу свої інститути та систему управління, контролювати свої кордони [1, с. 27]. Фактично така характеристика національної безпеки співпадає з позицією законодавця відносно визначення державної безпеки, яка в Законі України «Про національну безпеку» визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру [2]. Однак ця позиція викликає заперечення і з огляду на розбіжність понять «національний» та «державний» (зокрема, тлумачний словник визначає «національний» як пов'язаний з нацією, етносом, народом, а «державний» – з державою, владою, її керівництвом [3, с. 121, 306]), і з огляду на позицію законодавця, який в тому ж Законі визначає національну безпеку як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Погоджуючись з тим, що поняття національної безпеки охоплює всі вищеперелічені аспекти, а саме державно-політичний, соціально-економічний, соціально-безпековий, національно-культурний, екологічний та інформаційний, необхідно визнати необґрунтованість виключення воєнного аспекту зі змісту національної безпеки, оскільки з позиції законодавства це є одним з основних критеріїв розмежування цих юридичних станів. Крім того, дослідження мовознавців також вказують на те, що «національна безпека» та «державна безпека» мають різне тлумачення та стосуються належності переважно до суспільних (у випадку з національною безпекою) або ж державних (у випадку з державною безпекою) інститутів. Звідси логічно випливає, що нація перебуває у стані безпеки за умов захищеності та гарантованості основних матеріальних та нематеріальних благ, необхідних для забезпечення належних умов життя, включаючи державу, яка покликана ці умови забезпечити. А держава здатна ефективно реалізувати свої функції у разі наявності забезпечених і захищених належним чином її характерних ознак, а саме публічної влади, території, суверенітету та наявності права. Також представляється доцільним зазначити і те, що, зважаючи на законодавче, лінгвістичне і логічне розмежування досліджуваних понять, об'єкти їх захисту також не співпадають, оскільки державна безпека спрямована переважно на захист держави, а національна – ще й на захист суспільства і особи як його частини. Саме тому ці юридичні стани не є тотожними, а їх структура є якісно та кількісно нерівною.

На розумінні національної й державної безпеки як елементу та системи зосереджує увагу О. А. Чуваков, який вказує, що поняття «державна безпека» може означати не тільки

забезпечення безпеки держави, але і забезпечення безпеки країни в цілому [4, с. 194], тобто державна безпека за такого підходу включає національну безпеку як один з аспектів. Так, І. І. Завидняк зазначає, що в основі національної безпеки лежать насамперед гарантії правопорядку, національні потреби та інтереси, належне функціонування суспільних та державних інститутів [5, с. 183–189]. Забезпечення в державі правопорядку зумовлює можливість визначити, захистити та реалізувати найважливіші національні потреби та інтереси. Належний стан захисту і реалізації національних потреб та інтересів є однією з передумов для забезпечення високого рівня розвитку суспільних інститутів. Суспільні інститути за політико-правовим статусом представляють собою електорат, що бере участь у формуванні державних інститутів, а також за умов високого рівня правосвідомості та правової культури їх суб'єктів сприяють ефективному функціонуванню публічної влади. У свою чергу однією з функцій компетентних державних інститутів є реалізація політики у сфері забезпечення державної безпеки. Державна ж безпека є обов'язковою передумовою для забезпечення національної безпеки шляхом створення ефективної нормативно-правової системи, управління національно-безпековими справами та застосування заходів примусу у передбачених законом випадках. Зважаючи на те, що наступним етапом після забезпечення державної та інших суміжних видів безпек є забезпечення національної безпеки і її воєнного аспекту, зокрема, як сукупності попередніх елементів, з таким підходом можна частково погодитися, адже ці етапи є логічно закріпленою послідовністю, а завершення одного етапу означає перехід до наступного, вищого і ширшого за змістом етапу, що включає попередні і базується на них. Однак з продовження аналізу вищезазначеного випливає, що забезпечення національної безпеки є кінцевою метою, а забезпечення державної безпеки є лише одним із завдань, яке необхідно реалізувати, щоб досягти поставленої мети. До того ж, найменші одиниці державно-владних інститутів представлені суб'єктами владних повноважень, тобто конкретними особами як представниками того ж суспільства. Без органів влади держава не спроможна реалізувати будь-які завдання, зокрема забезпечення безпеки. Таким чином, держава не може стояти вище суспільства, адже саме суспільство є основою її функціонування та одним із суб'єктів політики зокрема. На основі цього представляється доцільним співвідношення держави й суспільства розглянути суміжно зі співвідношенням державної та національної безпеки і зазначити, що співвідношення державної та національної безпеки як системи і її елементу є неможливим, натомість обґрунтованим є їх сприйняття як завдання й мети.

Співвідношення національної та державної безпеки як родове до видового аналізується в роботі І. Ф. Коржа, який наголошує, що державна безпека, суспільна безпека і безпека особистості у своїй сукупності і системності складають безпеку держави, тобто національну безпеку [6, с. 72]. Аналіз вищезазначеного показує, що належне забезпечення державної, воєнної, громадської, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки та інших видів безпек могло б слугувати своєрідним підґрунтям для ефективної реалізації національної безпеки, якщо припустити, що такий підхід є істинним. Так, способами забезпечення державної безпеки можна вважати удосконалення законодавства, в тому числі узгодження правових норм, усунення колізій та неоднозначного тлумачення нормативно-правових актів; протидію корупції; улагодження діяльності усіх державних органів і структур, подолання внутрішньодержавних проблем. Система забезпечення національної безпеки де-факто також включає ці аспекти, але враховуючи те, що це поняття стосується також безпеки нації та воєнних аспектів, вона базується також на взаємодії з іноземними державами з обміну досвідом, економічною та політичною співпрацею; зміцненні обороноздатності держави; профілактиці загроз безпеці та обороні держави, де пріоритетом є підвищення соціального забезпечення населення, економічне зростання, фінансова та політична стабільність у державі [7, с. 112], тобто ця система має тісний взаємозв'язок із зовнішньополітичною діяльністю держави. На основі цього представляється доцільним зазначити, що лише за умови функціонування державних інститутів належним чином можливо реалізувати всі права людини і громадянина, інакше

кажучи, державна безпека створює умови для забезпечення національної безпеки. Крім того, як вже зазначалося, національна безпека включає внутрішньополітичний та зовнішньополітичний напрями (зокрема у дипломатичній сфері), у той час як державна безпека охоплює переважно внутрішньодержавний напрям, оскільки до її структури не входять воєнні аспекти. Ефективність системи забезпечення державної безпеки проявляється у захищеності державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності України, її економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу, державної таємниці, правопорядку, державного кордону, життєво важливої інфраструктури та населення від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, а також від терористичних та інших особливо небезпечних зазіхань з боку злочинних організацій, груп чи осіб [8, с. 229]. Зміст ефективної реалізації державної політики у сфері національної безпеки включає національну незалежність і суверенітет, територіальну цілісність держави; розвиненість громадянського суспільства, рівень демократизму, сформованість та дієвість законодавчої бази правової держави, захищеність особи; економічні можливості держави; стан збройних сил, їхню боєздатність та боєготовність; національне визначення та самобутність; розвиток національної самосвідомості та культури; наявність загальної стратегії національного розвитку, «національної ідеї», загальновизнаної мети; національну згоду і єдність; внутрішньополітичну стабільність; готовність та здатність політичних сил реалізувати загальновизначені цілі [9, с. 44]. Звідси випливає, що національна безпека рівнозначно охоплює захист національних інтересів особи, суспільства і держави, а державна безпека спрямована переважно на аспекти функціонування самої держави. Таким чином, національну безпеку можливо забезпечити лише за умови попереднього забезпечення її складових, зокрема державної безпеки, а отже, визначення співвідношення досліджуваних юридичних станів як родово до видового є цілком обґрунтованим.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз дозволяє при вирішенні питання співвідношення національної і державної безпеки в якості вихідних засад визначити наступні положення: 1) заперечення їх тотожності, зумовлене кількісно та якісно нерівною структурою; 2) логічний ланцюжок досягнення мети через реалізацію завдання; 3) взаємопов'язаність та взаємообумовленість способів їх забезпечення. Дослідження основних підходів щодо аспектів співвідношення цих юридичних станів дає змогу підсумувати, що вони не є рівнозначними поняттями, а також що державна безпека не може мати ширшого змісту, ніж національна. Водночас їх співвідношення як родового і родового виявилось найбільш доцільним і обґрунтованим, тобто національна безпека включає в себе державну.

Виходячи з цього, достатньо обґрунтованим представляється визнання національної безпеки як родової категорії, яка змістовно охоплює захищеність суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу держави, прав і свобод людини та громадянина від внутрішніх і зовнішніх реальних і потенційних загроз, а також протидія цим загрозам у сферах воєнної, громадської, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки та інших видів безпек. У той же час державна безпека виступає в якості видової категорії і представляє собою складову частину національної безпеки. Підтвердженням цього виступає зміст державної безпеки, яка виступає як захищеність суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших інститутів держави від внутрішніх і зовнішніх реальних і потенційних загроз невоєнного характеру. Представляється, що саме такий підхід співвідношення національної та державної безпеки може бути покладений в основу подальших досліджень.

Анотація. Стаття посвячена дослідженню теоретико-правового аналізу аспекта соотношения национальной и государственной безопасности. Проанализировано главные самые важные сущностные характеристики национальной и государственной безопасности, определено главные подходы к их соотношению. Обосновано несоответствие этих понятий по объему, впоследствии чего предложено признание национальной безопасности как родовой категории. Одновременно с этим предлагается характеристика

государственной безопасности как видовой категории, что является более узкой по содержанию относительно национальной безопасности.

Ключевые слова: национальная безопасность, государственная безопасность, система обеспечения национальной безопасности, безопасность государства.

Abstract. The paper is dedicated on researching of theoretical and legal aspect of correlation of national and state security. The most important main essential characteristics of national and state security are analyzed, the main approaches of their correlation are defined. The mismatching of these concepts with their amount is substantiated, therefore recognition of national security as genitive category is suggested. At the same time the characteristic of state security as species category is proposed, which is narrower with content regarding to national security.

Key words: national security, state security, system of providing of national security, security of state.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П. Національна безпека України: теорія і практика: монографія / За ред. Г. П. Ситника. Хмельницький, Київ : Вид-во «Кондор», 2007. 616 с.
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року, № 2469-VIII. *Голос України*. 2018. № 122.
3. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова. / Загнітко А. П., Щукіна І. А. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 704 с.
4. Чуваков О. А. Національна і державна безпека: співвідношення понять. *Правова держава*. 2012. № 15. С. 193–196.
5. Завидняк І. І. Поняття та структура національної безпеки України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. Вип. 48. С. 183–189.
6. Корж І. Ф. Державна безпека: методологічні підходи до системи складових поняття. *Правова інформатика*. 2012. № 4 (36). С. 69–75.
7. Пономарьов С. П. Основні напрямки діяльності держави у сфері забезпечення безпеки та оборони України. *Форум права*. 2018. № 2. С. 109–114.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ: «Атака», 2004. 3-тє вид., перероблене та доповнене. 1104 с. .
9. Глазов О. В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Серія «Політологія». 2011. Вип. 143. Т. 155. С. 42–46.

УДК 347.6 (477) «1917/1937»

РАДЯНСЬКЕ СІМЕЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО 1917–1937 рр.

К. П. Ігнатова, І. В. Пятницькова

Анотація: У дослідженні проаналізовано розвиток радянського сімейного законодавства 1917–1937 рр. Методологія дослідження ґрунтується на комплексі загальнонаукових методів логічного аналізу, синтезу, порівняння, проблемно-хронологічному, історико-типологічному методах пізнання історичних наук. При дослідженні було дотримано принципів історизму, наукової об'єктивності та системності. Сімейне законодавство 1917–1937 рр. репрезентує політику радянської влади по відношенню до інституту сім'ї, яка протягом досліджуваного періоду пройшла шлях від повної демократизації до чіткої регламентації. Проявилася у кардинальному зменшенні прав громадян на інтимність та свободу дій, як члена суспільства та як суб'єкта родинних взаємин. Реалізація принципів радянського сімейного законодавства призвела до трансформації традиційної шлюбної моделі поведінки та формування радянської шлюбної моделі поведінки й обрядовості, які до цього часу залишаються актуальними.

Ключові слова: шлюб, сім'я, механізми державного регулювання шлюбно-сімейних відносин.

Револьюційні події 1917 р. позначилися на усіх сферах життя суспільства, в тому числі і на сімейно-шлюбних відносинах. Так, після тривалої обмеженості жіночих прав, у суспільстві поширювалися принципи вивільнення жінок від соціальної, економічної і духовної залежності та зрівняння їх в політичних і громадських правах з чоловіками. Більшовицькою партією, яка прийшла до влади, було здійснено революційні зміни в